

Americké protiraketové základny v ČR a Polsku z pohledu domácí veřejnosti*

Jan Červenka

U.S. anti-missile Bases in Czech Republic and Poland from View of native Public

Abstract: The text focuses on public opinion in Czech Republic and Poland relating to the plan of U.S. government to locate some parts of U.S. national missile defence in these countries. It describes and compares main shifts of developments of public attitudes in both countries to the project as well as to eventual referendum in this matter within the period up to the first half of 2007. The text shows main demographical, societal and political differences in both countries and discusses reasons and motives behind particular attitudes of Czech and Polish citizens.

Keywords: U.S. missile defence, public opinion, Czech Republic, Poland

V ČR a Polsku se významným zahraničněpolitickým i vnitropolitickým tématem v posledním období stal záměr vlády Spojených států umístit v těchto zemích některé komponenty amerického systému obrany proti balistickým raketám. Ten by podle deklarovaného záměru měl chránit území USA před případným útokem provedeným malým počtem mezikontinentálních balistických střel z tzv. „ničemných států" (rogue states), jak je označuje americká administrativa a kterými jsou v této souvislosti v poslední době míněny zejména Severní Korea a Írán. Vlády ČR a Polska byly diplomatickou nótou nedávno formálně americkou stranou požádány o oficiální jednání v této záležitosti, přičemž předběžné neformální rozhovory a kontakty ohledně této možnosti na různých úrovních probíhají patrně již od roku 2002. V případě Polska by se mělo jednat o odpalovací zařízení raket určených k ničení balistických střel, na českém území by pak měl být umístěn radar, jehož prostřednictvím protiraketový systém vyhledává nepřátelské střely a navádí na ně své rakety. Pochopitelný a průběžně silící zájem o věc projevují také obyvatelé obou středoevropských zemí, v nichž by se v budoucnu měly části amerického antibalistického systému nacházet. A právě postojům české a polské veřejnosti k celému projektu, jejich aktuálnímu stavu a také možnému dalšímu vývoji se bude věnovat následující text.

Ačkoli konkrétní plán na rozmístění částí protiraketového deštníku USA v ČR a Polsku je novinkou, samotná myšlenka vybudovat obranný systém proti balistickým střelám má dlouhou historii. Ta sahá až do přelomu 50. a 60. let 20. století a svým průběhem je spojená s otázkami mezinárodních vztahů a bezpečnosti, vojenskostrategických poměrů či rovnováhy mezi jadernými mocnostmi, zbrojením a také systémem jeho kontroly postaveným na řadě bilaterálních i multilaterálních smluv, který postupně a složitě vznikl během uplynulého půlstoletí. I současné diskuse na mezinárodním fóru ukazují, že jednostranné vybudování systému strategické obrany tohoto druhu Spojenými státy, byť s poměrně omezenou předpokládanou kapacitou, stále představuje citlivou otázku s globálním dosahem. V minulosti byla případná existence efektivní anti-balistické obrany u kterékoli ze supervelmocí obecně vnímána jako nebezpečný destabilizační prvek, který by narušil rovnováhu založenou na logice tzv. vzájemně zaručeného zničení (MAD)¹, jež mezi nimi udržovala v období studené války více či méně napjatý, ale stabilní mír. Vzhledem k tomu, že koncepce MAD závisela především na schopnosti obou velmocí způsobit druhé straně zcela nepřijatelné škody i v rámci odvety po případném prvním masivním nukleárním úderu, který by pravděpodobně zničil většinu disponibilní kapacity útočných prostředků zasažené strany, za nebezpečné z tohoto hlediska byly považovány i kapacitně omezené systémy strategické obrany, jež by mohly zpochybnit efektivnost druhého, odvetného úderu. Taková situace by totiž na obou stranách logicky zvyšovala motivaci k provedení prvního úderu.² To byl také jeden z důvodů, které nakonec vedly Spojené státy a někdejší Sovětský svaz v roce 1972 k podpisu smlouvy ABM³, která strategické systémy obrany proti balistickým střelám striktně omezila. Když v roce 2001 Spojené státy oznámily záměr jednostranně vypovědět tuto dohodu, aby mohly vybudovat svůj systém národní raketové obrany, setkala se to s ostrou kritikou z mnoha stran, a to včetně nejbližších evropských spojenců USA, kteří v tomto kroku spatřovali riziko destabilizace mezinárodního systému kontroly zbrojení a impuls pro zahájení dalšího kola mnohostranného vyzbrojování s těžko předvídatelnými důsledky. Bez ohledu na deklarované intence spojené s budovaným systémem jeho faktická existence a potenciál se dotknou bezpečnostních zájmů řady států, které to mohou jen těžko ignorovat. Když v červnu 2002 po uplynutí šestiměsíční výpovědní lhůty smlouva ABM zanikla, Rusko na to fakticky reagovalo odstoupením od smlouvy START II, aby mohlo snáze udržovat dostatečný odstrašující potenciál svých strategických útočných zbraní v rámci logiky MAD.⁴ Další vlnu ostře negativních reakcí včetně některých faktických protiopatření ze strany Ruska pak vyvolal i samotný záměr rozmístit část amerického antibalistického systému ve střední Evropě.

Na americký systém protiraketové obrany přitom nejspíše budou reagovat i jiné země než Rusko. Zejména pro Čínu, ale i Indii a některé další jaderné státy bude existence tohoto systému představovat silný motiv pro rozšíření a modernizaci vlastního arzenálu, jiné země by mohly přehodnotit svůj dosavadní bezjaderný statut. Potenciálně značný počet takových reakcí by přitom vybudování antibalistického systému USA mohlo iniciovat sekundárně jako důsledek předchozích reakcí na novou situaci ze strany jiných států.

Pokud jde o postoje politické scény v ČR i v Polsku, které od veřejného mínění nelze zcela oddělovat, protože obojí existuje a vzájemně se vyvíjí v nezanedbatelné interakci, lze říci, že jsou ve vztahu k plánům americké vlády ohledně národní raketové obrany a instalace částí tohoto systému v obou zemích dosti nejednotné, a to jak mezi stranami navzájem, tak i uvnitř jednotlivých politických uskupení. V Polsku např. před nedávným odstoupením ministr obrany Radosław Sikorski ze strany Právo a spravedlnost (PiS) se k plánu otevřeně stavěl velmi rezervovaně a kriticky, jedna z koaličních stran, Lepperova Sebeobrana, pak v rozporu s vládní linií požaduje v otázce základny vypsat referendum a odmítavě se k americké základně v Polsku stavějí představitelé nejmenší koaliční strany současné vládní sestavy, nacionalistické Ligy polských rodin. Pro referendum se vyslovuje i opoziční středolevá koalice Levice a demokraté (LiD), jejíž mnozí čelní představitelé k projektu mají vážné výhrady nebo jej odmítají, i když postoje v celé záležitosti uvnitř tohoto bloku jsou diferencované.⁵ Většina polských představitelů napříč stranami přitom případný souhlas a podporu umístění protiraketové základny v Polsku podmiňuje tím, aby daný krok přinesl zemi nějaké konkrétní výhody a aby zvýšil nebo alespoň nesnížil bezpečnost samotného Polska.

Česká politická scéna je pak téměř dokonale napolovic rozdělená na zastánce a odpůrce proponované radarové základny. První tábor tvoří společně strany vládní koalice či jejich vedení se svojí nekritickou podporou tohoto projektu (ODS, KDU-ČSL) nebo, v případě Strany zelených, se souhlasem podmiňovaným poskytnutím záruk ze strany USA, že se budovaný americký systém někdy v budoucnu bude moci stát základem či součástí systému obrany NALO, a deklarací snahy posunout jednání o tomto systému na multilaterální základ v rámci NALO a EU. Kromě vstřícnosti vůči americkému návrhu vládní strany spojuje i odmítavý postoj k referendu v této záležitosti. Druhý tábor tvoří opoziční sociální demokraté, kteří se po určitém lavírování postavili proti výlučně americkému a unilaterálně, bez předchozí širší dohody implementovanému systému, jehož přesný účel a potenciální mezinárodněpolitické a vojenskostrategické důsledky se jeví jako nejasné, a komunisté striktně odmítající jakoukoli formu americké vojenské přítomnosti na českém území. Obě opoziční strany myšlenku referenda v této věci podporují. Poměr sil mezi oběma tábory na parlamentní půdě a tím patrně i další osud projektu tak do značné míry závisí na tom, zda vládní strany budou mít i v tomto ohledu podporu dvou poslanců z řad ČSSD, kteří dříve umožnili současné Lopolánkově vládě získat důvěru v Poslanecké sněmovně, a zda jednotlivé poslanecké kluby zachovají v postoji k této otázce jednotu. V tomto ohledu může nikoli bezvýznamnou roli v následujících měsících sehrávat i veřejné mínění a jeho vývoj. A co si vlastně česká a polská veřejnost o celé záležitosti myslí? (tab. 1)

Tabulka 1: Postoj k umístění americké základny protiraketové obrany v ČR a v Polsku

	Česká republika				Polsko		
	9/2006	2/2007	4/2007	5/2007	12/2005	6/2006	2/2007
rozhodně pro	5	6	6	7	18	15	9
spíše pro	19	19	20	23	32	20	19
spíše proti	26	23	25	25	17	26	25
rozhodně proti	36	38	43	36	15	28	30
neví	14	14	6	9	18	11	17

Data: CVVM (Česká republika), CBOS (Polsko).

Výsledky výzkumů uskutečněných v poslední době ukazují, že Češi i Poláci většinou plánovanou americkou protiraketovou základnu na svém území nechtějí. Je ovšem třeba také říci, že v Polsku, kde se toto téma vynořilo a začalo být i prozkoumáváno poněkud dříve než v ČR, tomu tak alespoň zpočátku podle některých šetření nebylo. V prosinci 2005, kdy se tohoto tématu poprvé dotklo šetření CBOS⁶, se ve prospěch eventuálního umístění americké základny protiraketového deštníku v Polsku vyslovilo 50 % respondentů, zatímco proti bylo 32 % a 18 % se nedokázalo rozhodnout [Paterek 2006; Strzeszewski 2006, 2007]. Na tehdejších výsledku se ovšem vedle poměrné čerstvosti tématu spojené s minimální informovaností o celém projektu a jeho důsledcích mohla do jisté míry projevit i použitá formulace otázky a její uvozující věty,⁷ která systém a základnu explicitně spojila s blíže geograficky i věcně nespecifikovanou ochranou před „nukleárním útokem ze států podporujících terorismus“, což je věcně dost nepřesné a nejspíše i poněkud sugestivní tvrzení. Nicméně o půl roku později, ačkoli samotná formulace otázky CBOS včetně uvozující věty nedoznala zásadních změn, pokud jde o respondentům předkládaný účel protiraketového štítu,⁸ jimž měla být obrana před útokem jadernými hlavicemi z území států podporujících terorismus, byl poměr mezi stoupenci a odpůrci umístění základny v Polsku prakticky opačný, když pro se vyjádřilo 35 % a 54 % bylo proti, a zřetelný pokles zaznamenal podíl nerozhodných. V únoru 2007 pak CBOS ve svém výzkumu položil otázku,⁹ kterou v

porovnání s předchozími dvěma šetřeními upravil v souladu se skutečností, že již vešlo ve známost, o jakou část antibalistického systému by se v případě Polska mělo jednat, přičemž podstata uvozovacího textu i v tomto případě zůstala zachována. Výsledkem bylo, že podíl stoupců umístění základny, kde by mělo být odpalovací zařízení antibalistických raket, byl v porovnání s červnem 2006 a otázkou na nespecifikovanou základnu v rámci „protiraketového štítu“ o dalších sedm procentních bodů nižší, ačkoli samotný podíl odpůrců nezaznamenal statisticky významný vzestup a pokles podpory se tak projevil hlavně nárůstem podílu nerozhodných vyjádření.

V České republice Centrum pro výzkum veřejného mínění šetřilo postoje občanů k záměru umístit zde některou část americké národní raketové obrany prozatím čtyřikrát. V září 2006, tedy před tím, než americká vláda poslala svoji notu se žádostí o jednání s českou vládou o případném umístění radarové základny v Brdech, a i před tím, než se alespoň objevila konkrétní informace o tom, o jaké zařízení by mělo jít, se CWM dotazovalo na možné vybudování americké základny protiraketové obrany v ČR obecně.¹⁰ V tehdejších šetření 62 % dotázaných vyjádřilo s případným zřízením základny nesouhlas, z toho 36 % „rozhodně“, podporu tomuto kroku naopak vyjádřilo 24 % respondentů, v tom pouze 5 % „rozhodně“. Po uveřejnění tehdejších výsledků, k němuž z technických důvodů souvisejících s realizací dotazníkového šetření a zpracováním dat došlo až v průběhu října 2006, kdy se již objevily zprávy o tom, že v případě ČR by se s největší pravděpodobností mělo jednat právě o radar, se objevily četné spekulace, že postoj občanů k „pouhému“ radaru by mohl být poněkud vstřícnější. To se však následně nepotvrdilo, když v letošním únorovém výzkumu se CWM svých respondentů zeptalo na postoj k umístění radaru americké protiraketové obrany na území ČR¹¹ se statisticky v podstatě shodným výsledkem jako v září 2006. Ani další dvě šetření, jež následovala v dubnu a květnu 2007 nepřinesla v celkovém vyznění postojů české veřejnosti dramatickou změnu, i když v jejich rámci jsou patrné určité posuny. Jedním z nich je snížení podílu nerozhodných odpovědí v porovnání se oběma předchozími výzkumy, což odpovídá tomu, že dané téma je předmětem pozornosti, zájmu a také různých veřejných debat již delší dobu, takže stále větší okruh lidí jej zaznamenává a utváří si na něj vlastní názor. Další změny z hlediska celkového rozložení postojů zaznamenaného v posledních dvou výzkumech jsou nejednoznačné. Zatímco na počátku dubna se oproti předchozím šetřením ve výsledcích objevil zřetelně vyšší, více než dvoutřetinový podíl odpůrců radaru, a to navíc vesměs takových, kteří s umístěním radaru v ČR vyjadřovali rozhodný nesouhlas, v šetření uskutečněném v první půlce května se podíl odpůrců radaru vrátil zpět na úroveň zhruba tří pětín, kterou měl podle výsledků šetření v únoru 2007 i v září 2006, a zato mírný vzestup oproti všem předchozím šetřením zaznamenal podíl stoupců umístění radaru v ČR. Tyto spíše drobné či ne zcela jednoznačné změny v celkové názorové skladbě přitom provázela určitá krystalizace diferencí z hlediska politické orientace, k nimž se dostaneme dále. Přechodný nárůst podílu rozhodných odpůrců radaru v dubnovém šetření pak mohl představovat určitou momentální reflexi aktuálních událostí v období sběru dat či krátce před ním,¹² ale mohlo jít i o náhodný výkyv způsobený výběrovou chybou, i když tato možnost se vzhledem k jiným výsledkům zaznamenaným v rámci stejného výzkumu nejeví jako příliš pravděpodobná.¹³

Kromě zřetelného sblížení celkových postojů Čechů a Poláků poslední výzkumy ukazují i určité analogie v sociodemografických diferencích v obou zemích, i když se objevují i odlišnosti. Za zmínku stojí např. skutečnost, že v obou zemích je relativně vyšší podíl stoupců základny mezi muži, zatímco ženy naopak poněkud častěji vyjadřují nesouhlas nebo jsou v této otázce nerozhodné. V polském případě, jak vyplývá z únorového šetření CBOS, je však rozdíl mezi oběma pohlavími podstatně větší, když u mužů byl podíl stoupců (43 %) a odpůrců (46 %) základny v podstatě vyrovnaný zatímco mezi ženami téměř dvoutřetinový podíl nesouhlasu (63 %) převyšoval podíl podpory (14 %) 4,5krát. Mezi českými muži a ženami taková propast není. Pro umístění radaru se např. v únorovém šetření CWM vyslovalo 30 % mužů oproti 20 % žen, nesouhlas vyjádřilo 58 % mužů a 63 % žen. Podobná tendence v obou zemích se projevila také z hlediska věku, když v obou případech podpora základně s jeho růstem klesala a nesouhlas se zvyšoval. V obou zemích však také ve všech věkových kategoriích odpůrci ve větší či menší míře převažovali nad stoupcem umístění příslušné části americké protiraketové obrany v jejich vlasti. (tab. 2a, 2b)

Tabulka 2a: Postoje k základně/radaru v ČR podle stranických preferencí

měsíc/rok	postoj	ODS	KDU-ČSL	Zelení	ČSSD	KSČM	nerozhodnutí	žádná
IX/2006	Souhlas	40	14	21	16	6	16	17
	Nesouhlas	43	70	62	75	89	68	71
	Neví	17	16	17	9	5	16	12
II/2007	Souhlas	47	28	26	14	4	17	19
	Nesouhlas	42	58	62	69	93	66	66
	Neví	11	14	12	17	3	17	15
IV/2007	Souhlas	53	24	23	17	4	16	17
	Nesouhlas	41	71	67	82	94	74	74
	Neví	6	5	10	1	2	10	9
V/2007	Souhlas	62	36	25	15	5	26	15
	Nesouhlas	29	56	68	80	92	60	72
	Neví	9	8	7	5	3	14	13

Pozn.: Data CVVM, procenta ve sloupci

Tabulka 2b: Postoje k základně v Polsku podle stranických preferencí – únor 2007

	PO	Samoobrona	PiS	LiD	LPR	nerozhodnutí	žádná
Souhlas	47	41	33	29	24	14	23
Nesouhlas	40	51	54	63	65	57	57
Neví	13	8	13	8	11	29	20

Pozn.: Data CBOS, procenta ve sloupci.

PO – Občanská platforma (Platforma Obywatelska), Samoobrona – Sebeobrana, PiS – Právo a spravedlnost (Prawo i Sprawiedliwość), LiD – Levice a demokraté (Lewica i Demokraci), LPR – Liga polských rodin (Liga Polskich Rodzin)

Analýza dat z šetření v ČR i v Polsku dále ukazuje, že z hlediska politické orientace a stranických preferencí existují diference v postojích k americkým protiraketovým základnám

na českém či polském území. Ty ovšem na druhé straně nejsou tak výrazné, jak by se dalo vzhledem k často vyhraněným stanoviskům jednotlivých stran a jejich představitelů předpokládat, byť poslední dva výzkumy CWM v ČR a zvláště pak ten květnový ukazují v tomto ohledu určitý posun k větší stranické polarizaci. Některé strany se přitom svým postojem rozcházejí s většinou vlastních stoupců, což platí pro Českou republiku i Polsko.

Jedinou voličskou skupinu v ČR (viz tabulku 2a), kde zřízení americké radarové základny má relativně vyšší podporu, představují příznivci ODS. Právě postoje v rámci této skupiny se přitom v průběhu času nejvíce změnilы a přispěly tak k zmiňovanému růstu diferencí z hlediska stranické orientace. Zatímco v září 2006 a následně i v únoru 2007 byly podíly stoupců i odpůrců zřízení americké základny systému antibalistické obrany na českém území mezi příznivci ODS v podstatě vyrovnané,¹⁴ dubnový a květnový výsledek ukázal zřetelný posun ve prospěch souhlasu představující přiblížení postojů elektorátu ODS k stanovisku preferované strany. Voliči ostatních parlamentních stran myšlenku radaru americké protiraketové obrany na území ČR naopak v naprosté většině odmítají, byť stoupcem parlamentní opozice a zejména voliči KSČM jsou v tomto ohledu rezolutnější než lidé preferující menší vládní strany. Výrazná převaha nesouhlasu nad souhlasem se stabilně objevuje i mezi nerozhodnutými a mezi nevoliči.

V Polsku, jak ukazují data z únorového výzkumu CBOS (viz tabulku 2b), je situace v tomto ohledu dosti podobná. I zde je z hlediska stranické orientace pouze jedna skupina, v níž stoupcem umístění základny v Polsku mírně převažují nad podílem nesouhlasících. Tuto skupinu tvoří příznivci opoziční liberálně pravicové Občanské platformy, ale i zde je převaha souhlasících s umístěním americké základny na polském území statisticky ne zcela průkazná. Mezi stoupcem všech tří vládních stran naopak převládá odmítavý postoj k základně, když relativně nejmenší rozdíl mezi oběma tábory se objevuje v řadách přívrženců populistické Sebeobrány, jejíž podpora a tudíž i zastoupení v datovém souboru je ovšem slabší, takže zjištěný poměr nemusí být v tomto případě vypovídající. U konzervativní vládní strany PiS s relativně početným táborem příznivců je převaha těch, kdo se základnou americké protiraketové obrany v Polsku nesouhlasí, už ale poměrně zřetelná, nejvýrazněji převažující nesouhlas se pak objevuje u elektorátu LPR, která v tomto směru dokonce nepatrně předčí i opoziční levocentristický blok LiD. Mezi nevoliči a nerozhodnutými v Polsku rovněž jednoznačně převažují odpůrci, přičemž podíl souhlasících je výrazně menší než u kterékoliv z významně zastoupených politických stran. To se na druhé straně projevuje v relativně

vysokém podílu nerozhodných odpovědí v obou uvedených skupinách.

Jak v ČR, tak v Polsku byly v rámci výzkumů uskutečněných CWM i CBOS zjišťovány motivy souhlasu či nesouhlasu s umístěním části americké protiraketové obrany v příslušné zemi prostřednictvím otevřených otázek. V obou zemích se přitom prakticky shodně ukazuje, že dominantním faktorem určujícím postoj k tomuto záměru v současnosti je jeho předpokládaný dopad na samotnou bezpečnost dané země a jejích obyvatel. Stoupenci umístění části americké protiraketové obrany v ČR i v Polsku vesměs věří, že celý systém bude ochraňovat i jejich zemi a že zvýší její bezpečnost a obranyschopnost. V posledním šetření CBOS z února 2007 61 % souhlasících s umístěním základny na polském teritoriu spontánně uvedlo, že to zvýší bezpečnost Polska obecně, dalších 11 % pak dokonce vyjádřilo názor, že americká protiraketová základna bude Polsko chránit z východu před Ruskem, 5 % jako důvod specificky zmínilo obranu před terorismem a 8 % obecně uvedlo, že „je to v zájmu Polska“ nebo že „je to pro Polsko užitečné“, což může z velké části nepřímo implikovat zvýšení polské bezpečnosti. Jiné než bezpečnostní argumenty se ve spontánních odpovědích na otevřenou otázku, kde bylo kódováno i více možností, pokud je respondent sám uvedl, objevovaly spíše sporadicky. 19 % dotázaných stoupců umístění základny v Polsku zmínilo pozitivní ekonomické dopady na okolí samotné základny, vytvoření nových pracovních míst a případné snížení nezaměstnanosti v souvislosti s výstavbou a následně fungováním základny apod., 9 % řeklo, že by to zvedlo prestiž Polska na mezinárodní scéně, a 8 % zmínilo potřebu upevňovat spojenecké vztahy s USA.

Ve výzkumu CWM, který se od šetření CBOS technicky odlišoval tím, že zaznamenávány byly pouze první spontánní odpovědi respondentů a že jejich kategorizace nebyla shodná s šetřením CBOS, takže výsledky nelze v tomto případě vzájemně přesně porovnat, byl obecný obrázek dosti podobný. V únorovém výzkumu CWM souhlasící s umístěním radarové základny v ČR nejčastěji uváděli, že takový krok by zvýšil bezpečnost a obranyschopnost ČR (49 %), že by základna znamenala ekonomický přínos nebo jiné výhody pro ČR (13 %), že by zvýšila prestiž a zlepšila postavení ČR ve světě (8 %), že ČR jako členská země NATO by měla vycházet vstříc spojenci (7 %) a že vztahy s USA by pro ČR měly být prioritou (5 %). Šetření CWM však kromě otevřené otázky na důvod souhlasu s umístěním radaru obsahovalo i explicitní dotaz na vliv tohoto kroku na celkovou bezpečnost ČR a jejích občanů. Na něj 77 % stoupců umístění radaru v ČR uvedlo, že bude rozhodně nebo spíše příznivý, 18 % si myslelo, že bezpečnost samotné ČR neovlivní ani pozitivně, ani negativně, jen 3 % připustila, že dopad v tomto ohledu by mohl být „spíše nepříznivý“, a za „rozhodně nepříznivý“ jej neoznačil ani jeden dotázaný, který umístění radarové základny u nás v šetření vyjádřil podporu.

Na druhou stranu odpůrci amerických protiraketových základen v obou zemích v nich v naprosté většině vidí potenciální riziko nebo dokonce přímé ohrožení vlastní bezpečnosti země, protože americká základna může např. přitahovat pozornost ze strany teroristů a v případě eventuální vojenské konfrontace mezi USA a kterýmkoli jiným státem, při níž by mohly hrát roli i mezikontinentální balistické střely, by se radarová stanice, bez které je celý systém protiraketové obrany slepý a zcela nepoužitelný, a stejně tak i odpalovací zařízení antibalistických raket téměř nepochybně staly jedním z prvních cílů nepřátelského úderu. Ostatně protiraketová základna by se jako vojenská instalace USA mohla stát legitimním cílem případného útoku během každého válečného konfliktu, do něhož Spojené státy vstoupí. V Polsku na otevřenou otázku na důvody svého nesouhlasu s umístěním základny, kde bylo možné uvést více než jeden argument, 41 % odpůrců tohoto kroku spontánně uvedlo, že to zvýší ohrožení Polska obecně, dalších 17 % přímo řeklo, že by to mohlo přilákat teroristické útoky, 14 % se obecně vyjádřilo, že by to Polsku uškodilo, a stejně velkou četnost měly i odpovědi, že to Polsku v ničem neprospěje, což obojí zřejmě z velké části bude zahrnovat právě bezpečnostní aspekt celé věci, 13 % zmínilo zhoršení vztahů s Ruskem, což kromě politických a ekonomických důsledků má i bezpečnostní konsekvence, a 5 % vyjádřilo proneutralní či protimilitaristické a protiválečné postoje jako důvod svého nesouhlasu. Do jediné společné kategorie čítající 11 % pak byly zahrnuty různé odpovědi vyjadřující obecně nesouhlas s cizí vojenskou přítomností v Polsku, mínění, že základna je pouze v zájmu USA a nikoli Polska a také různé protiamerické či vůči zahraniční politice USA kritické výroky. 3 % dotázaných Poláků nesouhlasících s umístěním americké protiraketové základny v Polsku uvedla negativní dopady pro okolí a životní prostředí.

V ČR v metodicky odlišném výzkumu CWM s pouze první registrovanou odpovědí a trochu jinou kategorizací spontánních výroků respondentů nesouhlasící nejčastěji zmiňovali bezpečnostní rizika a absenci pozitiv pro ČR a její obranu v souvislosti se samotným umístěním radarové základny v ČR (50 %), nesouhlas s přítomností cizích vojáků na našem území a se zásahy do naší národní suverenity (15 %), nedůvěru k americké zahraniční politice a nesouhlas s přehnanou servilitou české vlády ve vztahu k USA (7 %), obavy z dopadů takového kroku na vztahy s Ruskem a jinými zeměmi nebo celkovou mezinárodní situací či globální vztahy (6 %) a bezpečnostní, ekologická či jiná rizika spojená s provozem radarové základny pro okolní obyvatelstvo a životní prostředí (3 %), což se v hrubých obrysech shoduje s výsledky šetření v Polsku. O tom, jak výrazné je sepětí mezi nesouhlasem s výstavbou americké radarové základny v ČR a názorem na její důsledky pro samotnou bezpečnost země a jejích občanů, pak ještě výmluvněji svědčí odpovědi odpůrců na již zmiňovanou explicitní otázku na to, jaký vliv by umístění radaru v ČR mělo právě v tomto ohledu. 82 % odpůrců radaru si myslí, že by vliv jeho umístění v ČR na její bezpečnost byl „rozhodně“ (37 %) či „spíše“ (45 %) nepříznivý, 13 % uvedlo, že by nebyl ani příznivý, ani nepříznivý, a jen 2 %

vyjádřila názor, že vliv radaru na bezpečnost ČR a jejích občanů by mohl být pozitivní.

Jak naznačil už předchozí text, šetření CWM kromě postoje k radarové stanici amerického protiraketového systému v ČR a jeho bezprostředního zdůvodnění zjišťovalo i názory občanů na některé případné důsledky jeho umístění v ČR¹⁵ eventuálně na důsledky zřízení protiraketové obrany USA jako takové, což představuje poměrně důležitý prvek jak z hlediska motivace stávajících postojů, tak z hlediska dalšího možného vývoje těchto postojů v závislosti na probíhající diskusi a argumentech pro či proti radarové stanici a celému systému protiraketové obrany. (tab. 3)

Tabulka 3: Vliv zřízení protiraketové radarové stanice v ČR	Rozhodně příznivý	Spíše příznivý	Ani příznivý, ani nepříznivý	Spíše nepříznivý	Rozhodně nepříznivý
pro bezpečnost ČR a jejích občanů	6	15	16	31	23
pro suverenitu ČR	5	17	28	24	14
pro postavení ČR ve světě	7	22	30	18	7
pro vztahy se Spojenými státy	33	43	11	2	2
pro vztahy s ostatními spojenci v rámci NATO	12	40	22	7	2
pro vztahy s jinými státy	2	12	30	28	9
pro celkovou mezinárodní situaci	3	15	29	24	9
pro systém mezinárodní kontroly zbrojení	6	18	24	11	8

Pozn.: Data CVVM z února 2007. Procenta v řádku, dopočet do 100 % tvoří odpovědi „neví“.

Jak ukazují výsledky únorového šetření CWM zachycené v tabulce 3, 21 % Čechů si myslí, že by radar bezpečnost ČR ovlivnil příznivě, podle 16 % by jeho vliv v tomto směru nebyl ani příznivý, ani nepříznivý a 54 % předpokládá, že by umístění radaru v ČR mělo na její bezpečnost vliv negativní. Právě v tomto mínění se přitom zcela diametrálně rozcházejí stoupenci a odpůrci umístění radarové základny v ČR, což už jsme zmínili v předchozím textu. Kromě toho šetření ukázalo, že se česká veřejnost v naprosté většině shoduje v názoru, že umístění amerického radaru na našem území by mělo příznivý vliv na vztahy ČR se Spojenými státy, a převažuje i mínění, že příznivý vliv by se mohl projevit i ve vztazích s dalšími spojenci v rámci NATO. Pokud jde o vztahy s dalšími státy, tam už se názory na dopad případného umístění radarové stanice v ČR viditelně rozcházejí, i když mínění o negativním vlivu je relativně nejčastější. Zatím velmi malé povědomí a názorová ukotvenost zde existuje v případě eventuálních důsledků existence americké protiraketové obrany či umístění některé jeho části na území ČR na celkové mezinárodní vztahy, globální vojenskostrategickou rovnováhu či stávající systém mezinárodní kontroly zbrojení. Právě v těchto oblastech, které mají nezanedbatelný význam mj. právě i z hlediska bezpečnosti ČR a Polska, může být ukryt značný potenciál pro případné posuny veřejného mínění v důsledku diskusí o celé problematice, jež budou v nadcházejícím období ještě následovat. Určitou roli tu mohou sehrát např. postoje a aktuální i budoucí reakce ze strany Ruska či dalších zemí. Také debata o možných důsledcích vzniku antibalistického systému USA na mezinárodní režim kontroly zbrojení může mít na veřejné mínění v následujícím období podstatný vliv. Do postojů k umístění části amerického antibalistického štítu v Polsku i ČR se zřejmě nezanedbatelnou měrou promítají i obecné postoje k americké zahraniční politice a k některým konkrétním počínům, jako např. k válce v Iráku a jeho následné okupaci. Právě změna postoje polské veřejnosti k americké základně antibalistického systému na polském území se časově do značné míry kryje s rostoucím rozčarováním nad vývojem situace v Iráku. Jiným významným faktorem pro vývoj postojů veřejnosti k problematice americké protiraketové obrany pak může být aktuální mezinárodní situace a zejména případná eskalace nějaké krize, zbrojní programy některých potenciálně nepřátelských států apod.

Provedené výzkumy z poslední doby rovněž ukazují, že postoje Čechů a Poláků se příliš neliší ani v postojích k otázce, zda by o umístění základny americké protiraketové obrany v jejich zemích měli či neměli rozhodovat samotní občané v referendu. V na polské straně se sice dosavadní šetření CBOS věnovaná americkému protiraketovému systému otázkou referenda nezabývala, ale v polovině března 2007 v exkluzivním výzkumu pro deník Rzeczpospolita názory na referendum k této otázce zjišťovala agentura GfK Polonia. V tomto šetření¹⁶ se 65 % dotázaných Poláků vyslovilo pro referendum, vtom 34 % „rozhodně“ a 31 % „spíše“, proti referendu se naopak vyjádřilo 26 % respondentů, z toho 15 % „spíše“ a 11 % „rozhodně“.¹⁷ Na konci března v jiném výzkumu téže agentury uskutečněném pro polskou televizi TVP3 se pro uskutečnění referenda o umístění základny vyslovilo 73 % oslovených, 24 % bylo proti.¹⁸ (tab. 4)

Tabulka 4: Postoje k referendu o americké základně v ČR¹⁹

	IX/2006 ²⁰	II/2007	IV/2007	V/2007
Rozhodně ano	49	46	46	43
Spíše ano	29	27	31	28
Spíše ne	10	13	12	16
Rozhodně ne	4	6	6	6
Neví	8	8	5	7

Pozn.: Data CVVM. Procenta ve sloupci.

V ČR se otázce referenda o americké protiraketové základně věnovala všechna v předchozím textu zmiňovaná šetření CWM, přičemž v září 2006 byl samotný dotaz formulován na umístění americké základny protiraketové obrany obecně a následně se už konkrétně týkal radarové základny. Z výsledků (viz tabulku 4) je zřejmé, že referendum v této otázce má podporu většiny občanů, která se prozatím vždy pohybovala nad hranicí 70 %, i když mezi jednotlivými šetřeními existují nevelké rozdíly. Podíl odpůrců referenda od prvního šetření mírně vzrostl, ale zatím ještě nikdy nedosáhl úrovně jedné čtvrtiny. (tab. 5 a 6)

Tabulka 5: Postoj k referendu o radaru podle postojů k jeho umístění v ČR

	pro radar	proti radaru
rozhodně ano	11	65
spíše ano	26	24
spíše ne	35	4
rozhodně ne	21	1
neví	7	6

Pozn.: Procenta ve sloupci.

Tabulka 6: Postoj k referendu o radaru podle stranických preferencí

	ODS	KDU-ČSL	Zelení	ČSSD	KSČM
rozhodně ano	31	38	39	52	76
spíše ano	22	32	32	30	14
spíše ne	25	16	10	9	4
rozhodně ne	15	9	7	3	1
neví	7	5	12	6	5

Pozn.: Procenta ve sloupci.

Analýza dat přitom ukazuje (viz tabulku 5), že proti referendu v této otázce se vyjadřují hlavně stoupenci umístění amerického antibalistického radaru v ČR, zatímco mezi nesouhlasícími se vyjádření proti referendu objevovala zřídka. Této skutečnosti pak odpovídají i další zjištěné sociodemografické diference, které víceméně kopírují diference zaznamenané v souvislosti s postoji ke zřízení americké radarové základny u nás. Navzdory tomu stoupenci referenda v této záležitosti větší či menší měrou převažují ve všech významných skupinách, což platí i o voličích jednotlivých stran napříč celým politickým spektrem, i když v případě ODS je to převaha pouze nepatrná a statisticky nejednoznačná²¹ (viz tabulku 6). Z Polska se bohužel nepodařilo získat podrobnější údaje o tom, jak se postojí k referendu o tamější základně amerického antibalistického systému diferencují, ale je nanejvýš pravděpodobné, že i tam pro něj budou hlavně odpůrci základny, zatímco stoupenci budou většinou proti vypsání referenda. Existuje k tomu jeden zcela evidentní a pádný důvod. Ani v Polsku, ani v ČR by v současnosti v lidovém hlasování základny amerického protiraketového systému téměř bezpochyby neprošly.

Otázkou, na níž odpověď dají až následující měsíce, tak zůstává, zda se postojí veřejnosti v ČR a v Polsku podaří výrazněji naklonit ve prospěch umístění základny amerického antibalistického systému v těchto zemích, či zda se část politické reprezentace podporující tuto myšlenku, pokud již ohlášená nebo dokonce probíhající jednání s americkou stranou vyústí v konkrétní dohodu, pokusí toto prosadit proti mínění většiny občanů parlamentní cestou a zda se jí to při vyrovnaném a z hlediska podpory základny v obou zemích nepřilíš jistém poměru sil podaří. V každém případě však můžeme očekávat, že význam této záležitosti nejen v mezinárodním kontextu, ale i z vnitropolitického hlediska bude dále narůstat.

Text vznikl s podporou grantu IAA700280702 GA AV ČR.

¹ Mutual Assured Destruction.

² Existence defenzivního systému, jež by potenciálně byl schopen podstatně zredukovat účinek odvěty, by nejen zjevně snižovala zábrany pro eventuální rozhodnutí k prvnímu úderu ze strany mocnosti disponující takovým systémem, ale zároveň s tímto vědomím by zejména při zvýšení napětí mohla silně motivovat druhou stranu k provedení vlastního prvního úderu jakožto preempce, která vyloučí možnost, že její útočný potenciál bude zcela zničen či výrazně omezen prvním úderem protivníka, který se následně bude moci účinně krýt svým „štítem“.

nejjednodušší způsob udržení bezpečně dostačující úderné kapacity. (Viz http://www.fas.org/nuke/control/start2/text/start2a_a.htm a <http://www.fas.org/nuke/control/start2/index.html>) Neformální jednání s americkou stranou začala už v době, kdy polská Strana demokratické levice byla hlavní vládní stranou. Právě někteří bývalí ministři za SDL, která je nyní součástí LiD, umístění základny v Polsku obhajují. Středolevá koalice LiD se proto nedávno usnesla, že k záležitosti nebude prozatím přijímat žádné definitivní stanovisko, ale že s tím vyčká až na výsledky celospolečenské debaty, posouzení všech různých aspektů problematiky a argumentů vlády. Centrum badania opinii społecznej.

Otázka CBOS 12/2005: „Američané chtějí uskutečnit plán tzv. ochranného deštníku spočívajícího v rozmístění protiraketových základen v různých zemích pro případ jaderného útoku ze států podporujících terorismus. Jste pro nebo proti umístění základny náležející do tohoto systému na území naší země?“ (V originálu: „Amerykanie chcą zrealizować plan tzw. parasola ochronnego, polegający na rozmieszczeniu w różnych krajach baz antyrakietowych, na wypadek ataku nuklearnego z państw sprzyjających terroryzmowi. Czy jest pan(i) za czy też przeciw ulokowaniu na terenie naszego kraju bazy należącej do tego systemu?“)

Otázka CBOS 6/2006: „Američané chtějí uskutečnit plán tzv. protiraketového štítu spočívajícího v rozmístění základen v různých zemích vybavených zařízením pro odhalování a ničení raket s jadernými hlavicemi pro případ útoku z území států podporujících terorismus. Jste pro nebo proti umístění základny náležející do tohoto systému na území naší země?“ (V originálu: „Amerykanie chcą zrealizować plan tzw. tarczy antyrakietowej, polegający na rozmieszczeniu w różnych krajach baz wyposażonych w urządzenia do wykrywania i niszczenia rakiet z pociskami jądrowymi, na wypadek ataku z terenu państw sprzyjających terroryzmowi. Czy jest pan(i) za czy też przeciw ulokowaniu na terenie naszego kraju bazy należącej do tego systemu?“)

Otázka CBOS 2/2007: „Pokračují rozhovory mezi Polskem a Spojenými státy ve věci umístění americké základny s odpalovacími zařízeními raket spadající do složení tzv. protiraketového štítu určeného k ničení hlavic s jadernými náložemi v případě útoku z území států podporujících terorismus na území Polska. Jste pro nebo proti vybudování odpalovacího zařízení náležejícího do tohoto systému na území naší země?“ (V originálu: „Trwają rozmowy między Polską a Stanami zjednoczonymi w sprawie ulokowania na terytorium Polski amerykańskiej bazy z wyrzutnią rakiet, wchodzącej w skład tzw. tarczy antyrakietowej – systemu przeznaczzonego do niszczenia pocisków z ładunkami jądrowymi na wypadek ataku z terenu państw sprzyjających terroryzmowi. Czy jest pan(i) za czy też przeciw budowie na terenie naszego kraju wyrzutni należącej do tego systemu?“)

Anti-Ballistic Missile Treaty (Viz <http://www.fas.org/nuke/control/abmt/text/index.html>)

Dohoda START II (Strategic Arms Reduction Talks II Treaty) uzavřená mezi USA a Ruskem v roce 1993 se týkala některých omezení a snížení počtu útočných strategických zbraní. Na jejím základě měly být po již dříve dojednaných sníženích dále zredukovány existující počty jaderných hlavic a jejich nosičů a odstraněny všechny samostatně naváděné vícenásobné hlavičky (MIRV – Multiple Independent Reentry Vehicle) nesené ze země odpalovaných mezikontinentálních balistických raket (ICBM). Právě zachování možnosti vyzbrojovat ICBMs vícenásobnými hlavicemi a držet nadále ve výzbroji těžké rakety jako SS-18 schopných nést až 10 samostatně naváděných hlavic představovalo pro Rusko

¹⁰ Otázka: „Souhlasíte nebo nesouhlasíte s tím, aby na území České republiky byla vybudována základna americké protiraketové obrany? Rozhodně souhlasíte, spíše souhlasíte, spíše nesouhlasíte, rozhodně nesouhlasíte?“

¹¹ Otázka: „Spojené státy americké nedávno oficiálně požádaly vládu ČR o možnost postavit na území ČR radarovou stanici, která by bylasoučástí systému americké protiraketové obrany. Souhlasíte nebo nesouhlasíte s tím, aby v ČR byla umístěna tato radarová stanice? Rozhodně souhlasíte, spíše souhlasíte, spíše nesouhlasíte, rozhodně nesouhlasíte?“

¹² Určitý vliv v tomto směru zde mohl sehrát například jednoznačný výsledek prvního místního referenda o radaru, které v polovině března proběhlo v obci Trokavec a kterému se dostalo právě v době nedlouho před zahájením dubnového terénního šetření široké publicity, a to nejen v ČR, ale i mezinárodně. Tuto hypotézu stejně jako jiná možná vysvětlení dubnového zvýšení podílu odpůrců radarové základny však nelze na základě dostupných dat ověřit.

¹³ U pravidelně opakovaných otázek kontinuálního výzkumu jako jsou stranické preference, subjektivní hodnocení životní úrovně domácnosti a některé další se v rámci dubnového šetření žádný neobvyklý výkyv, který by možnost výběrové chyby mohl signalizovat, neobjevil.

¹⁴ V šetření ze září 2006 odpůrci základny v řadách voličů ODS početně nepatrně převažovali v poměru 43 % : 40 %, v únoru 2007 byl naopak zaznamenán poměr 47 % : 42 % ve prospěch souhlasících s umístěním radaru v ČR. Vzhledem k velikosti zastoupení příznivců ODS v souboru je v obou případech zjištěný rozdíl statisticky v podstatě neprůkazný a lze mít za to, že oba tábory v řadách občanů referujících ODS byly v té době navzájem přibližně vyrovnané.

¹⁵ Otázka: „Jaký vliv by mělo podle Vašeho názoru vybudování radarové stanice americké protiraketové obrany na území České republiky...?“ (dále viz tabulku 3)

¹⁶ Sběr dat probíhal od 9.-11. 3. 2007, dotazováno byl reprezentativní soubor 984 respondentů

¹⁷ Viz „Polacy nie chcą tarczy, chcą referendum. Sondaż na temat tarczy antyrakietowej.“ www.tvn24.pl/12690,1499345,wiadomosc.html

¹⁸ Viz „Sondaż z 30 marca: Polacy nie chcą tarczy antyrakietowej.“ http://pl.wikinews.org/wiki/Sondaż_C5%BC_z_30_marca:_Polacy_nie_chcą_C4%85_tarczy_antyrakietowej

¹⁹ Otázka: „Domníváte se, že by o případném umístění americké radarové stanice u nás měli rozhodovat občané v referendu? Rozhodně ano, spíše ano, spíše ne, rozhodně ne?“

²⁰ Otázka pokládaná v září 2006 se týkala referenda k nespécifikované základně americké protiraketové obrany.

²¹ V předchozích výzkumech byla podpora konání referenda mezi voliči ODS poněkud vyšší, když v dubnovém šetření se mezi nimi pro něj vyjádřilo 61 % a 33 % bylo proti, v únoru 2007 to bylo 53 % : 40 % a v září 2006 64 % : 28 % ve prospěch referenda.

literatura a prameny

Federation of American Scientists. <http://www.fas.org>

Strzeszewski, M. 2007. „Polacy o tarczy antyrakietowej.“ Zpráva z výzkumu. Varšava, Centrum badania opinii społecznej.

http://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2007/K_028_07.PDF

Strzeszewski, M. 2006. „Stosunek do ulokowania na terenie Polski bazy antyrakietowej.“ Zpráva z výzkumu. Varšava, Centrum badania opinii społecznej. http://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2006/K_102_06.PDF

Paterek, A. 2006. „Bazy nato i tarcza antyrakietowa w Polsce?“ Zpráva z výzkumu. Varšava, Centrum badania opinii społecznej. http://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2006/K_009_06.PDF

„Polacy nie chcą tarczy, chcą referendum. Sondaž na temat tarczy antyrakietowej.“ <http://www.tvn24.pl/12690,1499345,wiadomosc.html>

„Sondaž z 30 marca: Polacy nie chcą tarczy antyrakietowej.“ http://pl.wikinews.org/wiki/Sonda%C5%BC_z_30_marca:_Polacy_nie_chc%C4%85_tarczy_antyrakietowej

Jan Červenka absolvoval obor mezinárodní obchod s vedlejší specializací ekonomická žurnalistika na Vysoké škole ekonomické v Praze, kde v současné době pokračuje v externím doktorském studiu v oboru politologie. Je odborným pracovníkem Centra pro výzkum veřejného mínění Sociologického ústavu AV ČR, v.v.i. Mezi předměty jeho badatelského zájmu patří problematika životní úrovně, sociálních problémů, ekonomického vývoje a mezinárodních vztahů z perspektivy veřejného mínění.

Lze ho kontaktovat na adrese: jan.cervenka@soc.cas.cz